

Леся Українка.

БОЯРИНЯ.

Драматична поема.

КАТЕРИНОСЛАВ.
Друкарня І. Вісман та І. Мордхилевич, Феодосійська 9, Тел. 6-59.
1918.

ВИДАННЯ
Українського видавництва у Катеринославі.

БОЯРИНЯ.

Драматична поема.

I.

Садок перед будинком не дуже багатого, але значного козака з старшини Олекси *Перебійного*. Будинок виходить в садок великим рундуком, що тягнеться вздовш цілоі стіни. На рундуку стіл, дзиглики; на столі, прилагожено до вечері. Стара *Перебійниха* дає останій лад на столі, їй помогає дочка *Оксана* і *служебка*.

Через садок до рундука ідуть *Перебійний* і *Степан*, молодий парубок у московському боярському вбранні, хоча з обличчя йому видко одразу, що він не москаль.

Перебійний (до гостя).
Моя стара управилась хутенько!
Дивись, уже спорудила й вечерю,
поки ми там на цвинтарі балачки
провадили.

Перебійниха (зіходить трохи з рундука на зустріч гостеві).
Боярине, прошу
зажити з нами хліба-соли.

Степан (уклоняючись). Рад би,
шановна паніматко, та не смію,
колиб не гнівались старі бояре,—
я й так уже давно від них одбився.

Перебійний. Про них ти не турбуйся. Підкоморій
їх запросив на бенкет, а тебе
я випрохав до нас: „Я сам, кажу їм,
щось недугую трохи, то не можу
на бенкетах гуляти, а Степана,
по давній приязні до його батька,
хотів би пригостити в себе в хаті.
Він молодий, йому ще не пристало

на бенкети великі учащати“.
Боярам, видко, вже запах медок,
та варенуха, отже роздобрились,
та й мовили. „Нехай собі *парнішка*
сидить у тебе хоч і до від'їзду.
Навіщо він нам здався?“

Степан. От спасибі,
панотченьку! (зіходить на рундук з господарями).

Перебійний. Я джурі накажу,
нехай перенесе твоє манаття
до нас, та й заберу тебе в полон,
поки не визволять бояре.

Степан. Боже!
Такий полон миліший од визволу.

Перебійниха (до Оксани).
Піди лиш, доню, там пошли Семена.

(Оксана виходить і незабаром вертається).

Степан. Як-би лиш я не став вам на заваді...

Перебійниха. Ото-б таки! Ще в нас у хаті стане
для гостя місця!

Перебійний. Ти, синашу, в мене
забудь всі церегелі. Та-ж зо мною
Небіжчик батько твій хліб-сіль водив,
укупі ми й козакували. (Садовить Степана і
сам сідає при столі. До Оксани:) Дочко,
ти-б нас почастувала на початок.
(Оксана наливає з сулійки дві чарки батькові
й гостеві).

Оксана. Боярине, будь ласка, призволяйся.

Степан (узявши чарку, встає і вклоняється
Оксані),
дай Боже, панночко, тобі щасливу
та красну долю!

Оксана. Будь здоровий, пивши.

(Степан, випивши, знов сідає. Оксана частує батька. Всі вечеряють).

Перебійний (до Оксани:) А він спочатку не пізнав тебе,

ти знаєш? Запитав: Яка то панна
у першій парі корогву несе?

Оксана (усміхаючись і поглядаючи на Степана). Коли?

Перебійний. Та отоді-ж, як ти на Трійцю
в процесії між братчицями йшла.

Степан. Ти завжди носиш корогву?

Оксана (з певною самовтіхою). А як-же,
я перша братчиця в дівочім братстві.

Перебійний (жартівливо підморгнувши).
Се вже тобі не та мала Оксанка,
що ти, було, їй робиш веретенця.

Оксана. Ті веретенця й досі в мене є... (замовкає, засоромившись).

Степан (втішений). Невже?

Оксана (перебиваючи ніякову для неї розмову. До матері:)
А де се, мамо, наш Іван?

Перебійниха. Та де-ж? На вулиці між товариствомъ.

Іван (Оксанин брат, молодий козак, увіходить з будинку).
Ба ні, я тут. Давайте, мамо, їсти.

Перебійниха. Ти-б уперед хоч привітався з гостем!

Іван (сідаючи, недбало:)
Ми вже віталися там коло церкви.

Перебійний. Він буде мешкати в нас до від'їзду.

Іван (так само). От як? Що-ж, добре... Слухай-но, Оксано,—
ця страва вже простигла, принеси
свіжішої.

Оксана (уражена его недбалим тоном).
Служебка зараз прийде,
то й накажи ій.

Іван. Ба, яка ти горда! (до Степана)
у вас там на Москві либонь дівчата
так бришкати не сміють?

Степан. Я московських
дівчат не знаю.

Оксана. Як же се?

Степан. Я власне
недавне на Москрі. Поки ще батько
живі були, я в Київі, в науці,
при Академії здебільша пробував,
а вже як батько вмерли, я поїхав
до матері на поміч.

Перебійниха. Чом ти ліпше
сюди не перевіз матусі?

Степан. Трудно.
нема при чім нам жити на Вкраїні.
Сами здорові знаєте,—садибу
сплюндровано було нам до цеглини
ще за Виговщини. Були ми зроду
не дуже так маєтні, а тоді
й ті невеликі добра утеряли.
Поки чогось добувся на Москві,
мій батько тяжко бідував із нами.
На раді Переявслівській мій батько
подавши слово за Москву,—додержав
те слово вірне.

Іван. Мав кому держати!
Лихий їх спокусив давати слово!

Перебійний. Тоді ще, сину, на-двоє гадалось,
ніхто не знав, як справа обернеться...
а потім... присягу не кожне зрадить...

Іван (іронічно). Та певно! краще зрадити
Вкраїну!

Степан (спалахнув, але стримався).
Не зражував України мій батько!
він її служив зпід царської руки
не гірш, ніж вороги його служили
зпід польської корони.

Іван. Та звичайне,
однаково, чиї лизати п'яти,
чи лядські, чи московські!...

Степан. А багато
було таких, що самостійно стали?

Перебійний (до Івана).
Сутужна, сину мій, вкраїнська справа...
Старий Богдан уже-ж був не дурніший
від нас з тобою, а проте-ж і він
не вдержався при власній силі.

(Перебійниха, нахилившись синові до вуха,
шепоче щось. Той нетерпляче
стріпує чубом).

Іван. Батьку!
Що там замазувать? Кажімо правду!
Се річ не власна, се громадська справа!
Якби таких було між нами менше,
що, дома чесний статок протесавши,
понадились на соболі московські,
та руки просягали до тієї
„казни", як кажуть москалі...

Перебійниха. Іване! (сіпає сина за полу).

Степан. Не за для соболів, не для казни
подався на Москву небіжчик батько!
Чужим панам служити в ріднім краю
він не хотів, волів вже на чужині
служити рідній вірі, помагати

хоч здалека пригнобленим братам,
єднаючи для них цареву ласку.
Старий він був обстоювати збройно
за честь України...

Іван. Ти-ж молодий,—
чому-ж ти не підіймеш теї зброї,
що батькові з старечих рук упала?

Степан. Як поясню тобі?.. Коли ще змалку
навчав мене з Письма Святого батько,
то він мені казав на памьять вивчить
про Каїна та Авеля. „Мій сину,
мовляв, пильнуй, щоб міг ти з ясним оком,
а не з тьмяним, не тремтячи мов Каін,
Небесному Отцеві одповісти,
коли тебе спитає: „Де твій брат?-“
а якже можу я на Україні
здійняти зброю так, щоб не діткнути
ніколи нею брата?... І невже
мушкет і шабля мають більше сили
та чести, ніж перо та щире слово?
Ні, учено мене, що се не так!

Перебійний. Не звикли якось ми такого
чути...
про те... було б на світі, може, менше
гріха і лиха, якби всі гадали
по твоєму...

Іван (згірдно). Се в Киïві ченці
навчають отакого!

Оксана. Ти-ж, Іване,
у Киïві не вчився. Звідки знаєш,
чого там научають?

Іван (зачеплений). От знайшлася
зненацька оборонниця для тебе,
боярине!

Оксана. Я тільки правду мовлю...
(Засоромлена, подається з рундука в садок).
(Увіходить з будинка на рундук Джура).
Джура. Там, пане, я приніс для гостя речі.
Перебійний. Ходім, Степане, покажу, де маєш
в нас мешкати.
Степан (до Перебійнихи). Спасибі, паніматко,
за хліб, за сіль!
Перебійниха (з косим поглядом на сина).
Пробач, коли що може
прийшлось на перший раз не до сподоби...
(Степан з Перебійним і Джурою йдуть у будинок).
Перебійниха (до Івана нишком):
Ну й ти ж таки! Хто ж так говорить з гостем?
Іван. Ат! Хай же він хоть раз почує правду!
Перебійниха. Адже ти чув, що він казав...
Іван. Овва!
бурсак та щоб не вмів замилить очі!
Перебійниха. Мені він до сподоби,-добрий хлопець
такий увічливий...
Іван. Та вам вже, звісно,
язиком приподобатись не довго.
Перебійниха. Чи сяк, чи так, а вдруге ти не будь
таким до гостя гострим! Се ж неначе
на те його ми в хату запросили,
щоб ним помітувати. Незвичайно!
Іван. Та вже гаразд, не буду зачіпати. (Зіходить з рундука).
Перебійниха. Куди ти?
Іван. От піду до товариства. (Іде через садок, перескакує через тин і зникає).
(Увіходить служебка і збірає зо стола).
Перебійниха. Де ти, Оксано?!

Оксана (виходить ізза куща з кухликом в руці).
Ось я, тута, мамо.
Се я барвінок поливаю.

Перебійниха Справді,
полити слід,—зовсім посох на сонці.
Полий же й те, що ми пересадили.

(Перебійниха і служебка, зібравши зо стола, йдуть у будинок). (Оксана, поливаючи квітки, співає веснянки. В садку сутеніє). (Степан нишком вилазить вікном з своєї кімнати на рундук, прудко та звинно зіскакує з рундука на землю і підходить до Оксани).

Оксана (уриває спів і впускає кухля).
Ой лихо! Хто се?...

Степан. Панночко, се я.
Прости мене. Ти гніватись не мусиш,
бо ти ж мене сама причарувала
і звабила як соловейко співом.
Я не своєю силою прийшов...

Оксана (засоромлено і разом гордовито).
Боярине, до чого сії речі?
Мені їх слухати не випадає. (Хоче йти).

Степан (затримує її за руку).
Ні, ти не підеш так...

Оксана (вражена, вириває руку). Се що за звичай?!
Я не холопка з *вотчини* твоєї!

Степан (знищений).
Я не хотів образити тебе.
Запевне, вільна ти... Яка журба
тобі, що я поїду на чужину
з розбитим серцем, що коханий спогад
про зустріч милу обілле отрута?
Тобі дарма, дівчино-гордівнице...
Хто я для тебе? Зайда, заволока...
Адже мене усюди так зовуть...
Ти завтра вже про мене й не згадаєш...

Оксана (спустивши очі).
Хіба ти завтра їдешь?
Степан. Щож я маю
тобі тут очі мулити собою?
Оксана. Виходить, наче я тебе жену...
Я ще ж тобі не мовила ні слова...
Степан. Невже я маю, ще й того діждатись,
щоб ти мені сказала: „вибірайся“?
Оксана (збентежена, зриває з вишні листочки, кусає їх і розщипує в руках).
Який же ти чудний? Ну, що ж я мала
тобі казати?.. Я не звикла так...
Я инших паничів роками знаю
і ще від них такого не чувала...
а ти... недавно що приїхав...
Степан. Панно!
Ті паничі безжурно похожають
на щирому дозвіллі по садочках
та вибірають квітку для забави,
і тілько ждуть, щоб краще розцвілася.
А я ж як вьязень, що на час короткий
з темниці вирвався і має хутко
з веселим світом знову попрощатись
і розцвіту не має часу ждати.
Мені була б не для забави квітка,
я бачу в ній життя і волі образ
І краю рідного красу. Для мене
куточок той, де б посадив я квітку,
здавався б цілим світом... Я забув,
що ти живеш на волі, що для тебе
привабного нема нічого там,
де я живу, і навіть буть не може...
Оксана (стиха, похиливши голову).
Чого ж ти так уже у тому певен?

Ти наче думаєш, що я вже справді
якась ростина, що в мені немає
ні серця, ні душі... (в голосі злехка бренять сльози.
Вона уриває).

Степан (знов бере її за руку, вона не боронить)
Оксано! зоре!..
Пробач... я сам не знаю... я не смію...
(з поривом). Ні, я не можу, я не маю сили
тебе зректися! (пригортає Оксану). Серденько, скажи,
чи любиш ти мене? Промов же слово!

Оксана. Хіба ж би я з тобою так стояла? (Ховає
обличчя у його на грудях).

(Німа сцена).

Степан. Я завтра старостів зашлю до тебе.
Чи батько твій їх прийме?

Оксана. Татко дуже
тебе вподобав і матуся теж.

Степан. Що тільки дам тобі я на чужині
замість веселощів рідного краю?
Своє кохання вірне, більш нічого...

Оксана. Не думай, ніби я пуста панянка,
що тілько має на умі забави
та залицяння. Сі трудні часи
думок поважних і дівчат навчили.
Якби ти знав, як тута кров гнітить!..

Степан. Кров?

Оксана. Так. Нераз, вернувшися з походу,
лицарство з нами бавиться при танцях.
Простягне руку лицарь, щоб узяти
мене до танцю, а мені здається,
що та рука червона вся від крові,
від крові братньоі... Такі забави
не веселять мене... Либонь ніколи
не прийняла б я перстеня з руки

такого лицаря... (гладить йому руку).
Оця рука
від крові чиста.
Степан. Се не всі вважають
за честь.
Оксана. А я відразу привернулась
до тебе серцем за твою лагідність.
Скажи, чи всі такі в твоій родині?
Степан. Родина в нас мала: сестра й матуся,
та брат маленький. Так, вони у мене
всі на лихі.
Оксана. Твоя матуся може
не злюбить незнайомоі невістки?...
Що я тоді почну там на чужині,
далеко так від роду?
Степан. Ні, Оксана,
того не бійся. Мати будуть раді,
що привезу я жінку з Украіни.—
Мій батько, уміраючи, бажав,
щоб я десь в ріднім краю одружився.
Тебе ж малою мати памятають.
(Знов пригортає її).
Та й хто ж би не злюбив моеї долі,
голубоньки Оксаночки моеї?
Се тільки в пісні всі свекрухи люті,
а ти побачиш, як моя матуся
тобі за рідну стане.
Оксана. Дай то Боже!
Степан. Мені тепер здаєтяся, що нігде
на цілім світі вже нема чужини,
поки ми вдвох з тобою. От побачиш,
яке ми там кубелечко зів'ємо
хоч і в Москві! Нічого ж там чужого
у нашій хатоньці не буде—правда?

Оксана. А вже ж. І знаєш, якось я не дуже
боюся тоі чужини.

Степан. Зо мною?

Оксана (усміхається).
Тим певне, що з тобою. Але й так
хіба ж то вже така чужа країна?
Та-ж віра там однакова, і мову
я наче трохи тямлю, як говорять.

Степан. Та мови вже-ж навчитися не довго...
Ну, ніби трохи тверда... Та дарма!
оксаночка у мене розумниця,—
всього навчиться.

Оксана. Не хвали занадто,
бо ще наврочиш!
(Трохи посмутніла) Я вже й так боюся...

Степан. Чого, єдина?

Оксана. Якось так упало
се щастя раптом... Я такого зроду
не бачила... Всі подруги моі,
ті, що побралися, багато мали
і горя й клопоту перед весіллям,
а я...

Степан. Та ще пожди! От може завтра
твій батенько мені поріг покаже.

Оксана. Ні, ні, сього не буде, я вже певна.

Степан (жартуючи).
Здається, паночка не раді з того?
Колиб ще й гарбуза не покотили?..

Оксана. Та годі! Що за жарти?

Степан. От ніяк
не догожу тобі словами! Добре-ж,
не буду говорити, коли так!
(Без слів пригортає й милує іі. Вона спершу
пручається, потім піддається його пестощам).

Голос матери з будинку:
Оксано! Годі вже там поливати!
вже пізно!
Оксана (кинулась) Мати кличуть!...
(зривається йти).
Степан (утримує її. Пристрасно).
Ще хвилинку!..
Хвилиночку!...
Оксана. Я вийду ще до тебе,
як мати ляжуть спати.
Степан. Вийди, люба!
Я виглядатиму тебе до світа.
Голос матері. Оксано, де ти?
Оксана. Ось я йду, матусю!
(Ще раз на прощання обіймає Степана і йде до будинку).

II.

У Москві.

Світлиця в Степановім дому прибрана по святковому. Знадвору чутно гомін дзвонів. *Мати Степанова і Оксана* увіходять убрані по вкраїнські,—мати в намітці і в темній сукні з широким виложистим коміром. Оксана в кораблику, в шнурівці та в кунтуші.

Мати (сідає на ослоні, важко дишучи).
Спочину трохи, поки йти у терем...
стара... не носять ноги...
Оксана (сідає поруч). Ви, матусю,
казали б ліжко перенести в діл,
бо вам сутужно лазити на сходи.
Мати. Ой ні, голубонько, нехай вже там,
у теремі... Тут на Москві не звичай,
щоб жінка мешкала на долі. Скажуть:
Ото, стара, а звичаю не тямить!
Оксана. Ви-ж не в тутешніх звичаях зросли.
Мати. То що? Вони, Оксанко, не питають

хто як там зріс... Адже ми тута зайди,—
з вовками жий, по—вовчи й вий...
Оксана (зо сміхом). Ой лихо!
чи то б то й я по-вовчи мою вити?
Мати. А ти-б як думала?.. Сьогодня в церкві
що шепоту було навколо нас:
„Черкашенки! хохлуши!“
Оксана (трохи посмутнівши). Та... я чула...
гріха десь не бояться: в церкві Божій
замість молитися, людей все гудять,
а ще й виносяться так благочестям
поперед нас...
Мати. Так скрізь воно по світі:
„що сторона, то звичай, а що город,
то й норов“, кажуть люде. Дивно їм
на наше вбрання. Тут жінки зап'яті,
а ми бач не вкриваємо обличча.
Оксана. Чи ми ж туркені?
Мати. Хай Господь боронить!
Воно ж пак і московки не туркені,
а так чомусь ото в них повелося.
Та вже ж, як ти бояриня московська,
неначе б то воно тобі й годиться
вбіратися по іхньому.
Оксана. А ви-ж?
Адже ж і ви бояринова мати.
Мати. Що мати, то не жінка. Люди бачать,
що я вже лагожусь у Божу путь,
то де-ж таки мені міняти вбори
(з лагідним і журливим усміхом):
Неварт уже й справляти щось нового.
Адже й старенький мій— нехай царствує!—
в козацькому жупані вік дожив,

так і на смерть його я нарядила —
в мережану сорочку... (втирає хустинкою очі.
Оксана, зворушена, дивиться на неї).
(Коротке мовчаня).
Оксана. І навіщо
Степан убрався в те боярське фантя?
От як стояв зо мною під вінцем
у кармазиновім жупані, мамо,
ото був... (зосоромившись, уриває),
Мати (добродушно киває їй головою).
Либонь був до сподоби
тоді комусь... (поважніше)
проте ж не можна, дочко,
йому царського нехтувати вбрання.
Оксана. А батько ж...
Мати. Батько, донечко, старий
і немічний вже був, коли назвався
боярином. Не трапилось йому
виходити вже й з дому після того.
Степан же й на царські беседи ходить,
і в думу і в приказ.
Оксана. Хіба-ж то сором,
якби він по козацькому вбірався?
Мати. Не то що сором.. От чудна ти, доню, —
уже ж таки твій чоловік боярин,
а не козак, чи ти ж не розумієш?
Оксана (смутно). Чому не розумію?...
Мати. Отже бачиш,
я й Ганну по московському вбіраю,
бо Ганні вже судилась тута пара,
вона вже ж не поїде на Вкраїну
Оксана. Чому її Степан не взяв з собою,
як був у нас?
Мати. Та дівці мандрувати

неначе неподоба; скажуть люде:
„Поїхала там женихів ловити“.
Нехай вже тута шарахвани носить,
коли судилося...

Оксана. Та ще дівочий
той шарахван неначе б форемніший,
а шо жіночий, такий бахматий,
та довгий-довгий, мов попівська ряса!
Аж сумно, як се я його надіну?
Ото й на голову такий підситок
надіти треба? Запьясти обличчя?

Мати. Та вжеж не як.

Оксана (помовчавши, ніяково). Боюся я, матусю...

Мати. Чого ти, донечко, скажи, чого?

Оксана. Та ніяк мовити...

Мати. Ти не соромся.
Вже-ж я тобі за рідну матір тута.

Оксана (цілує їй руку).
Так, матінко. То я... собі гадаю...
колиб я не спротивилася часом
Степанові в такій одежі...

Мати (сміючись). От ще
що вигадала! А тобі Степан
ще не спротивився, що не в жупані?

Оксана. Та тож мені...

Мати. І не вигадуй, дочко!
хібаж таки Степан мала дитина,
що инако вберись, то й не пізнає?

Оксана. Пізнати то пізнає...

Мати (глянувши в вікно). А поглянь
молодшими очима, хто то йде?
чи не Степан бува?

Оксана. Егеж, то він,
а з ним ще два якісь.

Мати, Тікаймо, дочко!

(Підводиться й подається до дверей).

Оксана. Чого се, хай Бог милує, тікати, як від татар?

Мати. Ще осміють, дитинко; нема тут звичаю з чоловіками жіноцтву пробувати при беседі.

(Одчиняє двері й спішиться по сходах у терем).

Оксана (іде за нею).

Ой Господи, якіж се тут звичаї! Оце-але!

Сцена швидко иереміняється. Терем. Крім *Оксани і Матері* в теремі ще є *Ганна*, молода дівчина, сестра *Степанова*. *Ганна* убрана як бояришня.

Мати (підходить до великоі скрині).

Отут, моя дитино, твоє боярське вбрання, Я придбала.

Оксана (гречно, але без радощів).

Спасибі, мамо.

Мати. Хочеш подивитись, або приміряти?

Оксана. Хай трошки згодом. Щось я втомилася. Та вже-ж нікуди сьогодня не піду, то ще поспію передягтися.

Мати. До твоєі волі. Спочинь собі. Та й я піду спочину, воно й годиться в свято. (Іде в бічну кімнату).

Ганна (що досі сиділа, лузаючи гарбузове насіння).

Ой сестричко, нащо ті свята потрібні в світі?

Оксана. Ото спитала! Що тобі Біг дав?

Ганна. Та нудно ж, Господи!

Оксана. Сидиш, то й нудно. А ти піди між челядь, погуляй.

Ганна. Куди-ж се я піду? Яка там челядь?
Оксана. А ти хіба товаришок не маєш?
Ганна. Товаришок?.. От де-кого там знаю
з бояришень... та як до іх ходити?
Матуся все не здужають, не хочуть
зо мною йти... а ти ще не пізналась
тут з ними... з замкою сама не хочу,
вона така...
Оксана, Чого ж тебе водити?
Уже ж ти не маленька. Йди сама.
Ще й веселіше буде вам без старших.
Ганна. Самій не можна по Москві ходити.
Оксана. Хіба хто нападе?
Ганна. Ні, так, не звичай.
Оксана. Ну, вже ті звичаі отут у вас!
Ганна. Та й що мені бояришні ті скажуть?
Сидять по теремах, от як і я,
не бачать світа. Що з іх за веселість?
Оксана, Чогож ви сидите? Пішли б укупі
кудись на вигонь, або в гай над річку
та заспівали б. Я бувало дома
годинки в хаті не просижу святом.
Ганна. Ба, в тебе дома! Там же не Москва!
Такого тут і зроду не чували,—
співати по гаях!..
Оксана, То ти й не знаєш,
як на Вкраїні в нас гуляє челядь?
Ганна. Я мало що Вкраїну памятаю,
а Ванька тут уже й вродився,
Оксана. Ванька?
Чому ж би не Івась?
Ганна. Так тут зовуть,
то й ми вже звикли. Він і сам так звик.
Мене ж матуся тілько та Степан
зовуть іще Ганнусею.

Оксана. А як же
ти тута звешся?

Ганна. Аннушка.

Оксана Чи ба!
(Немов ухваляючи). «Ганнушка».

Ганна (поправляючи). Ні бо, „Аннушка“, Оксано

Оксана. Не вимовлю. Проте ж воно нічого
і по московському, хто добре вміє.
А як по іхньому Оксана буде?

Ганна. Аксинья чи Аксюша.

Оксана. Щось не гарно.
Оксана мов би краще. Ти, Ганнусю,
мене таки Оксаною зови.

Ганна (лащиться до Оксани).
Як хочеш, так і зватиму, сестричко.
Я так тебе люблю! Зраділа, Боже,
як брат тебе з Украіни привіз!

Оксана. Ти ще мене, Ганусенько, не знаєш,
а може ж я лиха...

Ганна. Ні, ні. ти добра!
Ти, бач, усе до мене: „погуляй,
забався, не сиди!“ А ти б почула,
як инші всі боярині спиняють
своіх сестер та дочок. Ій же Богу,
ні за поріг не випустять ніколи.
(Ще більше лащиться).
Оксаночка... ріднесенька... я маю
тебе щось попрохати...

Оксана. Що, сестричко?
(Ганна мовчить збентежена).
Хотіла б може що з моіх уборів?
Бери, що хочеш. Дам тобі й намисто,
ще й коси у дрібушки заплету,
вберу тебе неначе гетьманівну.

Г а н н а (смутно). Та ні, сього матуся не дозволять...
Я не об тім... Я хочу попрохати,
щоб ти... пішла зо мною у садок...
О к с а н а. Ото й всього? Було про що просити.
Ходім хоч зараз.
Г а н н а. Ні, не зараз, потім...
О к с а н а. Коли ти схочеш. Що ж там у садку?
Г а н н а. Та бач... самій отам в садку сидіти
мені неможна...
О к с а н а. Вже й сього неможна?
Г а н н а. А з мамкою піти—вона розплеще
усім про те, чого я там сижу.
О к с а н а (сміючись). А ти ж там що ворожиш?
От хитруха!
Г а н н а. Та я нічого... тілько виглядаю,
чи не проідуть вулицею часом
царські стрільці. Вони над вечір їздять.
О к с а н а. Либонь царський стрілець тобі устрелив
дівоче серденько?
Г а н н а. Та я ж, Оксано,
заручена.
О к с а н а. За царського стрільця?
Г а н н а. А вже ж.
О к с а н а. То чом же він до нас не прийде?
Г а н н а. Хоч би й прийшов, то я ж хіба побачу?
Я в теремі, а він там у світлиці.
О к с а н а. То вам і бачитись неможна?
Г а н н а. Де ж там!
О к с а н а. Прилюдно—ні, а тілько крадькома?
Г а н н а. Ні, як то крадькома?
О к с а н а. А ти ж хотіла
до нього вийти у садок.
Г а н н а. До нього?
Ні, я ще сорома не загубила!

І як се ти подумати могла,
що я тебе просила проважати
мене на сходини?... Невже, Оксано,
вважаєш ти, шо я така нечесна?
Оксана. Та Бог з тобою! Де ж, яка ж тут нечесть?
Як дівчина постоїть на розмові
з своїм зарученим, то вже й нечесна?
Ганна. А вже ж, тут так.
Оксана. Навіщож ти виходиш
туди в садок?
Ганна. Я здалека дивлюся,
як він там вулицею проїздить.
Инакше ж я його нігде не бачу,
хіба що в церкві.
Оксана. Де ж ви розмовляли?
Ганна. Нігде.
Оксана. А як же він тебе посватав?
Ганна. Як? Через сваху. Як звичайно всі.
Оксана. Я щось не разберу.
Ганна. Бо ти не знаєш
тутешніх звичаїв, Нехай лиш мати
тобі роскажуть, бо всього достоту
і я не знаю.
Оксана, Ніби то виходить,
що ви отак, не мовивши ні слова,
і поберетесь?
Ганна. Так найпристойніше.
Оксанна. Чудна тут молодь!.. (Усміхається якимсь
спогадам мовчки. Потім стиха, мрійливо)
Я ж було що-вечір
вихожу до Степана на розмову.
Ганна. Як заручились?
Оксана. Та... як заручились...
Ну, раз стояла з ним не заручившись,
инакше хто ж засвататися може?

Ганна (закриваючись). Ой лихо, сором!
(Оксана мовчки знизує плечима).
Ганна. А твоя матуся
не знає й досі про твої стрівання?
Оксана. Чому не знає?
Ганна. Що ж, вона простила,
не прокляла тебе ?
Оксана. Та за що, Ганно?
Сами ж вони були пак молоді,
то знають, що то любощі.
Ганна. Оксано!
Що тілько ти говориш? (Знову закривається).
Оксана (сміється). От дурненька!
Степан (увіходить поспішно).
Оксаночко, передягнися швидче
в московське вбрання. Там прийшли бояре.
Оксана. Та мати ж кажуть, що жінкам не можна
між чоловіцтвом бути.
Степан. Бачиш, любко,
ти маєш тілько їх почастувати,
та й знов у терем вернешся.
Оксана. Отак?...
А як же частувати їх, Степане?
по нашому чи може як инакше?
Степан. Та винесеш їм на тарелі меду,—
матуся прилаштують, як там треба,—
уклонишся, боярин поцілує
тебе в уста...
Оксана. Степане! що ти кажеш?
Мене бояре цілувати мають?!
Чи се мені причулося?
Степан. Ні, серце,
воно так є, та в тім нічого злого,—
то тілько звичай!

Оксана. Се ще також звичай!
Нехай йому аби-що! не піду!
Степан. (понуро). Як хочеш, тілько ти нас тим
загубиш.
Оксана. Таке вигадуєш!
Степан. Ба, ти не знаєш,
які тут люде мстиві... За зневагу
старий боярин візьме, як не вийдеш,
а він же думний дяк, він має силу—
он син його ще молодий,—вже стольник;
він оклепає нас перед царем,
а там уже й готове «слово й діло».
Оксана. Ти не жартуєш?
Степан (ще понуріше). Як тобі здається?
Оксана (з жахом) Степане, та куди ж се ми по-
пались?
Та се ж якась неволя бусурменська?
Степан. Я й не казав тобі, що тута воля.
Та як би ми не гнули тута спини,
то на Україні либонь зігнули б
у три погибелі родину нашу
московські воєводи... Ось ти млієш
з огиди, що тебе якийсь там дід
торкне губами, а як я повинен
«холопом Сгьопкою» себе взивати
та руки цілувати як невільник,
то се нічого?
Оксана. Боже мій... Степане!
Хто ж каже, що нічого?
Степан. От же бачиш...
Та що я тут розвожуся? Там дяк
мене чекає. То кажи, Оксано,
ти вийдеш?
Оксана. Я не знаю...

Мати (виходить з кімнати) Вийди, доню,
голубонько! І я тебе прошу!
Не дай мені старій на очі бачить
Степанової згуби!

Ґанна. Ой сестричко!
як би ти знала, що за лютий дід
отой боярин!.. Я тебе благаю!
Сестриченько! не загуби ж ти нас!
(ридаючи, кидається до Оксани).

Оксана (до Ганни, холодно, якось над міру спокійно).
Я вийду. Дай мені московське вбрання.
(Ганна кидається до скрині).
А ви, матусю, наготуйте меду.
Іди, Степане, бав тим часом гості.
(Степан, похиливши голову, виходить).
(Оксана, бліда як смерть, здіймає з голови кораблика).

III.

Дальня кімнатка у горішньому поверсі в Степановім дому.

Степан. (уводить гостя козака).
Ось тута поговорим, пане-брате,
бо, знаєшь, там... тут буде захистніше.

(Оглядає сіни через двері і потім замикає двері на замок і зачиняє вікна. Сідає з гостем далі від дверей. Розмова ведеться не голосно).

Великі чиняться там кривди, кажеш?

Гість. Та там такі напасті, що крий Боже!
І просвітку нікому не дають
московські посіпаки! Все нам в очі
Тією присягою тичуть...

Степан. Правда,
що присяга таки велика річ.

Гість. (Голосніше). Чому-ж вони сами забули Бога?!

Степан. Помалу, пане-брате, ще підслуха
якиӣ слуга.
Гість. Та правда... я й забув...
(тихше). Ми присяги не хочемо ламати,
але нехай же царь нас оборонить
від тої галичі.
Степан. То трудна справа.
Адже когось він там держати мусить
для нагляду, а всі ті воєводи
один від одного не ліпші. Звісно,
за ними й инші всі порозпускались...
Гість. Послав би царь з українців кого,
в Москві-ж тут є такі, от хоч би й ти,
що здавна і цареві служать вірне,
і рідний звичай вміють шанувати.
Степан. Нас не пошлють ..
Гість Чому?
Степан. Бо нам не вірять.
Гість. Отак! Та ви-ж тут наче всі у ласці.
Степан. То тут, на очах, а з очей-спустити
нас надовго не зважаться. Так, часом,
не надовго послами посилають,
і не самих, а вкупі з москалями...
Щоб воєводами ж настановити,
того не буде-й зроду!
Гість. Не здивуйте-ж,
як ми відкинемось до Дорошенка!
Степан (Робить рух рукою, мов хоче гостеві затулипи вуста).
Крий Боже, пане-брате, що ти кажеш?
Гість (схаменувшись). Так часом зірветься з досади слово...
Найгірше, пане-брате, догаряє
оте, що нам не вірять... Мій свояк.

Чорненко, знаєш?

(Степан потакує головою). Так був уклепався,
що ледве-ледве вирвався з душею!

Степан. Чорненко? Він, здається, з найвірніших
царевих приятелів.

Гість. То-то й ба!
А хтось там наклепав при воєводі,
що ніби він послав у Чигирин
листа якогось. От було біди!
Що жінка плакала, в ногах валялась
у воєводи...

Степан (Гірко всміхнувшись). Є прислівья, брате:
„Москва сльозам не вірить“.

Гість. Щира правда!
Про те знайшлись такі, що помогли...

Степан. Се хто-ж?

Гість. Побрязкачі.

Степан. Хіба що так!
(Мовчання).
Вже так, що цупко затягли супоню
на наших боках...

Гість. А про те є люде,
що не бояться, йдуть, мов на одчай,
бо сказано терпець їм увірвався!
(Присунувшись зовсім близенько до Степана, говорить пошепки).
Дівчата наші,—де-котрі ще вкупі
були з дружиною твоєю в братстві,—
гуртом пошили корогву й послали
у Чигирин... звичайне, крадькома..
Іван, твій шурин. сам її одвозив...
Ніхто не знає ще. Якби дізнались,
то страшно здумати, щоб там було!
(Одсунувшися трохи голосніше).
Отак як бач, одважуються люде...

(Степан в мовчазній задумі сіпає кінець свого пояса.
Гість устає).

Що-ж, пане-брате, то нема надії
полехкости дістати від царя?

Степан. (Отямившися з задуми, теж устає).
О ні, чому-ж, я спробую. От згодом
в царя я буду на малій беседі.
Як буде він під чаркою, то може
я догожу йому, він часом любить
пісень «черкаских» слухати та жартів,
та всяких теревенів не без того,
що й тропака звелить потанцювати.

Гість. Ото! Хіба ти в нього пахоля?

Степан. Ба, знаєш, як то кажуть: «скачи, враже,
як пан накаже“... Та ладен я, брате,
уже хочби й на голові ходити,
аби чогось добутися для тебе
та для Вкраїни. Дай мені супліку,
оту, що ти приготував цареві,—
як влучу слушний час, то я подам
до власних рук йому.

Гість. (Виймає загорнений у хустину папір з печатками). Ось, пане-брате.
Хай Бог тобі поможе! Не минути
розливу крови братньоі, як тільки
супліка сяя марна буде.

Степан. Боже,
не попусти!

Гість. Бувай здоров. Піду вже.

Степан. Хай Бог тебе провадить, пане-брате.
(Чоломкаються, гість виходить).

Оксана. (Швиденько увіходить з инших дверей швидким кроком).
А я тебе, Степане, скрізь шукаю.

Степан. Що там таке?
Оксана. Порадитися треба.
Мені Яхненко тут листа привіз
від братчиці-товаришки.
Степан. (з поспіхом). Де лист?
Його спалити треба!
Оксана. Бог з тобою!
Чому спалити? То вона прохає,
щоб я, по змозі, грошей ій послала,
якусь вона потребу має пильну.
Степан. Не посилай. Крий Боже! і не думай!
Оксана. Та що тобі Біг дав? Я й не гадала,
що ти такий скупий. Коли вже так—
я з посагу свого послати можу.
Степан. Та я не грошей жалую, Оксано.
Оксана. А чом же ти не хочеш?
Степан. Небезпешно.
(Нахилившись до неї, зовсим нишком).
Вони там з Дорошенком накладають...
Оксана (здивована мовчить, потім загадково усміхається).
Ну, що-ж, так може й треба.
Степан. Схаменися!
Ти ж так боялася розливу крові,
а ся війна найпаче братовбійна,
що Дорошенко зняв на Україні,—
тож він татар на поміч приєднав
і платить їм ясирем християнським.
Оксана (сіда мов знесилена на ослін і спирається на стіл).
Скріз горе, скрізь, куди не обернися...
Татари там... татари й тут...
Степан. Оксано!
Що мариться тобі? Татари тут?

Оксана. А щож? Хіба-ж я тут не як татарка
сижу в неволі? Ти хіба не ходиш
під ноги слатися своєму пану
мов ханові? Скрізь палі, канчуки...
холопів продають... Чим не татари?

Степан. Тут віра християнська.

Оксана. Тілько ж віра!
Та й то... прийду до церкви—прости Боже!—
я тут і служби щось не пізнаю:
заводять якось, хто зна й по якому...

Степан. Оксано, се вже гріх!

Оксана. Ой чоловіче!..
Тай осоружна-ж ся мені Москва!
(Схиляється головою до стола).

Степан. (Сумно стоїть над нею).
Я так і знав... Хіба-ж я не казав,
що я тобі нічого дать не можу
тут на чужині?...

Оксана (Кидається до нього). Ні, моє кохання!
Се я недобра! Так немов не знаю,
що бідний мій голубонько страждає
за всіх найгірше,—треба-ж завдавати
жалю ще більше! (Степан пригортає її).
Ну, скажи, мій любий,
чи довго нам ще мучитися так?

Степан (зітхнувши). Бог знає, серденько!

Оксана. Невже й загинем
у сій неволі?

Степан. Май надію в Бозі.
Ще якось, може, зміняться часи.
Коли б утихомирилося трохи
там на Вкраїні, попрошу царя,
щоб відпустив мене хоч у гостину.

Оксана. Тепер ніяк неможна?

Степан. Ні, єдина,
тепер нема що й думати! От саме
я маю до царя супліку нести,
що люде з України привезли,
жаліються на утиски, на кривди...
Я маю боронити ту супліку,
то вже ж не час проситися з Москви.
„От, скажуть, речі солодко розводить,
а сам в ліс дивиться“. Тепер, Оксано,
нам треба стерегтися так, „щоб муха
не підточила носа“, як то кажуть.
Крий Боже схибити в чому,-пропала
вся наша справа і громадська вкупі.

Оксана. Ну, як його ще більше стерегтися?
Вже й так немов замазались у піч!

Степан. Та от, наприклад, ти послати хочеш
ті гроші братчиці...

Оксана (спустивши очі). Вже не пошлю.
Нехай пробачить, що-ж, коли не змога...
Я напишу їй...

Степан. Краще не пиши
нічого, серце.

Оксана. Як же так. Степане?
Се-ж навіть незвичайно!

Степан. Як листа
десь порехоплять—чи то раз бувало?—
то ще готові взяти на тортури,
як викриють ту справу з Дорошенком,
щоб ти призналася, в чім накладала
з товаришками..

Оксана. Я перекажу
через Яхненька...

Степан. Мушу я просити,
щоб ти його у нас тут не приймала.
Оксана. Та я ж його просила, щоб прийшов!
Вже ж не прогнати!
Степан. Накажи слугою,
що ти нездужаєш.
Оксана. Не випадає.
Степан. Як хочешь. Тільки як візьмуть „на дибу“?
то вже не жалуй!
Оксана. Звідки вже й „на дибу“?
Степан. А що-ж ти думаєш? За тим Яхненком
шпиги московські цілим роєм ходять.
Я знаю їх.
Оксана. (Зажурена). Так я й не передам
родині ні листів, ні подарунків...
Степан. Та знаєш, люба, поки що, то й кращеб
Не озиватись, надто до Івана,
бо він в непевні справи устряває...
Оксана. До брата рідного не озиватись?
(У неї стають сльози в очах).
Степан. Се-ж не на віки, рибонько, тим часом,
поки утихомириться... (знов пригорта її).
Оксана (не відповідаючи на пестощі безвиразно).
Гаразд,
нікому не писатиму.
Степан. Ти, серце,
на мене гніваєшся.
Оксана. (Так само). Ні, чого-ж?
Ти маєш рацію. На що писати?
(Степан опускає руки. Оксана повагом виходить
з хати).

IV.

Терем.

Оксана гаптує в кроснах, руки в неї лініві, в'ялі.

Степан (увіходить і сідає близько Оксани, на
дзиглику).

Щось голова болить...

Оксана (не підводячи очей від шитва).

Ти пізно встав.

Степан. Та світом же прийшов з тії беседи.

Оксана. Було там весело?

Степан. Ей, де там в ката!

По щирости бояться слово мовить...

Пьють, пьють, поки попьються, потім звада...

Оксана. А як же там, Степане, та супліка?

Степан. Та що-ж... ніяк... Царь каже: „Прочитаєм, подумаєм"... Чували вже ми-теє!

Оксана. Щож буде?

Степан (з болісною досадою). Ой; не знаю! не питай!

Мовчать. Оксана шиє, потім голка випадає їй з рук).

Степен. Хоч би ти щось, Оксано, росказала,

а то так сумно, голова забита

усяким лихом.

Оксана (віяло), Щож я роскажу?

Нічого я не бачу і не чую,

сижу собі...

Степан (трохи раздражнений). Ну, робиш же що небудь?

Оксана. Учора вишила червону квітку,

сьогодня синю... Се тобі цікаво?

Степан. Ти так неначе дражнишся зо мною!

Оксана (крізь сльози). Ні, далебі, Степане, не дражнюся!

Степан. (Придивляється до шитва. Лагідно).

А що се буде з сеї лиштви, любко?

Оксана. (Знов безучастно). Не знаю, се щось Ганна почала.

Степан. Либонь собі на посаг. Се вже хутко

її весілля.

Оксана. Та за місяць ніби.

Степан. От на весіллі трохи погуляєш,
розважишся.
Оксана. Ет, знаю ту розвагу!
Частуй та кланяйся: „Не обезсудьте“...
„Черкашенка, чужачка“....
Степан. Ти вже надто
на те вважаєш.
Оксана (байдуже). Ні, мені дарма.
(Мовчання).
Степан. Ти так неначе втомлена сьогодня.
Клопочешся при господарстві може?
Оксана. Ні, я не клопочусь,—то все матуся.
Ми з Ганною все шиємо.
Степан. То може
нетреба стілько шити?
Оксана. Щож робити?
Насіння я лузати не люблю,
так як Ганнуся. Треба ж десь подіти
і руки й очі...
Степан. Бідненька ти в мене.
(Оксана прориваєтьея риданням).
Оксано! що се ти? Та Бог з тобою!
Чи хто тебе образив? Мати? Ганна?
Оксана (трохи стишуючись).
Вони як рідні... я на їх не скаржусь...
Степан. Так що-ж?...
Оксана (уриває ридання, з одчаєм).
Степане! ти хіба-ж не бачиш?
Я гину, в'яну, жити так не можу!
(В знесиллі похиляється на кросна).
Степан. Се правда. не ростуть квітки в темниці...
А я гадав... (ходить по хаті в тяжкій задумі,
потім спиняється перед Оксаною).
Оксано, заспокойся,
поговорім ладом.

Оксана. Про що, Степане?
Степан. Виходить, я тебе занапастив.
Оксана. Ні, я сама..
Степан. Однаково. Я більше
не хочу заїдать твоеї долі.
Хоч як мені се гірко... я готовий.
тебе до батька відпустити.
Оксана. Як?
А ти-ж?
Степан. Я тут зостануся. Для мене
немае воріття, ти ж тее знаеш.
Оксана (зворушена). То се б тебе покинути я мала?
Чи я ж на те стояла під вінцем
і присягу давала?
Степан (гірко). Я, Оксано,
не хан татарський, щоб людей держати
на присязі, мов на шнурку. Ти вільна.
Се тілько я в неволі.
Оксана (хитае головою). Ні, Степане.
Степан. Чого ж? Я присягу тобі вертаю...
(Голос йому переривається від турботи).
І я прошу тебе... прости мене...
що я... тебе відмовив від родини...
що я...
Оксана (обіймае його). Ні, годі, не кажи!
Не знаеш ти... Ще ж ти мені ні слова,
ні слова не промовив там, у батька,
а вже моя душа була твоею!
Ти думаеш, як я тепер поїду
від тебе геть, то не лишиться тута
моя душа?
Степан. Так щож робити, люба?
Оксана. Втікаймо всі! Мій батенько поможе
прожити якось, поки ти придбаеш.

Хай їм абищо, сим московським добрам!
Втікаймо на Вкраїну!

Степан. Царь достане
боярина свого скрізь на Вкраїні
та ще й твоїй родині буде лихо.
Не скриємось нігде...

Оксана. Втікаймо в Польщу!
А ні, то на Волощину!

Степан. Що з того?
Зміняємо чужину на чужину...
Приблудами чужі пороги будем
там оббивати... все одно, що й тут.

Оксана. Ні, там вільніше.

Степан. Треба заслужити
чимсь ту сусідську ласку. Чим же більше,
Коли не зрадою проти Москви?

Оксана. Так їй і треба!

Степан. Присяга, Оксано,
велике діло. Царь мені не верне
так присяги, як я тобі вернув.
Тай я йому не можу повернути
всього, що я приймав з його руки.
(Мовчання. Починає сутніти. Десь у церкві
тихо дзвонять).

Оксана. Степане, вже не говорімо більше
про се ніколи.

Степан. Так, нетреба, люба...
(згодом). Чому не шиєш?

Оксана. Вже мені невидко.
А ще світити рано.

Степан. Заспівай.
щось потихеньку, як що можеш.

Оксана. Добре.
(Співає потихеньку).

„Ой як було хорошенько, як рід з родом пьє,
Вип'є чарку, вип'є другу, тай по сестру шле.
„Сеструненько-голубонько“.... (уриває)
Не можу.
Либонь я одзвичаїлась од співів
та й щось на груди важко. (Кашляє).

Степан (стріожений). Ой, кохана,
чи ти не хвора?

Оксана. Де ж там! То щось так.

(Увіходять Мати й Ганна, за ними слуги вносять загортки з покупом. Поклавши пакунки, слуги виходять).

Мати. Добри вечір, дітки! Що сидите
Так поночі?

Степан. Так, де-що розмовляли.

Мати. Не наговоряться все голубятка.
Коли-б то Бог судив і Ганні нашій
таке подружжя!

Га́нна (Світить тим часом і разгортає пакунки).
Подивись, Оксано,
чого ми накупили! (Оксана підходіть).
Се на шубу,
а се на літники, а се на кичку.
Що, правда, гарне? Ми-ж ото пішли
аж до купців заморських.

Оксана. (жваво). Гарно, гарно!
Тай молодичка з табе гарна буде!
Ну, й потанцюю в тебе на весіллі!
Нехай уже московки не здивують!

Ганна. От я люблю, як ти така весела,
а то сидить, похнюпившись, аж сумно.

Мати. Та звісно, і чого-б таки журитись?
ви люде молоді... у хаті лад...
Оксана (підхоплює). За хатою добро...

Ганна (не завважаючи іронії) А вже-ж, сестричко,

якби ти бачила, що там купців
наїхало! І чом ти не пішла
Із нами вкупі?

Оксана. Я дошити хтіла.
А завтра й я піду по всіх усюдах,
закупимо з тобою всю Москву!
От я собі парчеву кичку справлю!
Степане, можна?

Степан. Чом би ж то неможна?

Оксана (плеще в долоні й приспівує).
„Бодай мені такий вік довгий,
як у мене чоловік добрий!“...

Мати (втішно всміхаючись).
Ну й вигадниця в тебе жінка, синку!

Ганна. А як вона мені співала гарно
весільної! Сестричко, заспівай
тиєї як то косу, розплітають.

Оксана. Не хочу, то сумна, ще знов заплачеш.
Я зараз коровайницею буду,
або приданкою—ти тільки слухай:
(Співає дуже голосно, по сільському):
Не бійся, матусю, не бійся,
в червоні чобітки обуйся,
щоб твоі підківки бряжчали,
щоб наші вороги мовчали!
Гу!
(Вигукнувши, вискакує на ослін).
Отак приданки скачуть через лавки!

Степан (ловить її й здіймає з ослона).
Ну, ну, Оксано, ти вже щось занадто.—

Мати. Та правда, донечко, почує челядь...

Оксана. Овва! так щож? Бояриня гуляє!
Давай утнем санжарівки, Ганнусю!

Ганна (сміючись). Та я не вмію!

Оксана. Я тебѣ навчу!

(Крутить Ганну навколо себе, приспівуючи).

„Гуляй, гуляй, господине,
нехай наша журба згине!
Ой чи згине, чи не згине,
гуляй, гуляй, господине!"
Що-ж ти, Степане, помагай співати!

(Залягається сміхом, що згодом. переходить в капель. Степан трівожно кидається до неі).

V.

Степанів садок. Будинок виходить в нього задньою стіною. Видко кратчасті вікна терема і піддашок із сходами. Збоку в садку зроблена повіточка садова, вся в зелені та в квітках; у повітці приладновано великий турецький ослін з подушками.

З терема по сходах надвірних помалу спускаються Мати і Оксана. Оксану ведуть попід руки дві служниці-„сѣнныя дѣвушки". Оксана у простій широкій хатній сукні, без кички, голова зав'язана на український лад шовковою хусткою. Оксана хвора, очі позападали, але дуже блищать, на щоках хворий рум'янець.

Мати (пройшовши вперед до повітки, показує дівчатам на ослін).

Отут бояриню посадовіть
та й можете вертати до роботи.

(Дівчата садовлять Оксану і вертаються в терем).

Мати. Що, донечко, тут, правда ж, придобніше?
вільніше дихати?

Оксана. Вільніше?... (Схиляється на подушки).

Мати. Ляж,
ляж, рибонько. Заснути, може, хочеш?

Оксана. Так, я б заснула... тілько я боюся...

Мати. От, хай Бог милує! чого боїшся?

Оксана. Та все якесь таке страхіття сниться,

Мати. Ти помолись до Йосипа святого,
то він всі сни перенесе на добре.

Оксана. От відколи я тут, то й сни змінились...
Бувало там, у батенька, все сниться,
що я літаю, Так бувало любо...
А тут не снилось і разу...

Мати. Бач, любко,
як сниться, що літаєш, то ростеш,
отим воно так замолоду й сниться.
Тепер же ти вже не ростеш...

Оксана. Та... певне...

Мати (поправляючи їй подушки).
Ляж вигідненько, та засни гарненько.
(Сідає коло неї в ногах).
А я посижу тута, помолюся,
щоб Бог тобі послав у сні здоровья.

(Виймає бурштинові чітки і перебірає їх, стиха ворушачи устами. Оксана засипляє).

(Степан виходить з долішнього рундука. Мати киває йому щоб помалу йшов, не гукав, потім устає обережно і йде до нього на другий кінець садка, далі від повітки).

Мати (нишком). Ну, що ж казав той німець? Є надія?

Степан. Щож, каже: „В Бога все можливо“.

Мати. Певне!
Та все ж би й людської снаги докласти
либонь не гріх.

Степан. Він докладає, мамо.
Він є людина велико-учена...
та щож, коли така тяжка хороба?

Мати. І звідки причепилася напасть?...
Либонь се хтось наврочив на весіллі
Ганнусинім, бо відтоді й заслабла.

Степан. Здається, ще давніше почалося...
Мати. Хіба? Та ні, вона була здорова.
А от що на весіллі... Ну, та як же
той німець каже? З чого б то воно?
Чи з пристріту? Чи може з переляку?
От горе, тут нема таких бабів,
як там, у нас,--коли б так пошептали...
Степан. Ні, матінко, не помогли б ті шепти.
Така вже слабість.
Мати. Що ж воно? Як зветься?
Степан. Казав він: „Ваша пані занудилась
По ріднім краю—се є також слабість“.
Сказав мені по грецьки, як і зветься.
Мати. Та він то назове на всіх язиках,
а щоб то вигоїти...
Степан. Він казав,—
коли б її повезти на Вкраїну,
то може-б ще й одужала.
Мати. От, синку,
на сей раз німець може й правду каже.
Вона таки нудилася, небога.
Щож, відомо, завезена далеко...
Не кожде привикає до чужини.
Котре привикне, а котре то й...
Степан. Мамо,
я попрошу царя, щоб нас пустив
до тестя у гостину--чей же пустить?
Мати. Та може й пустить - вже ж війни немає.
Степан. Скажу йому, що маю ще й у Київ
повезти хвору жінку поклонитись
угодникам святим там у печерах,
для ізцілення—невже ж не пустить?
Мати. Повинен би пустити. Се вже й гріх
людей на богомілля не пускати!

А це, Степанку, ти надумав добре—
поїхати на прощу, помічніше
воно буває над усякі ліки.
(Зітхнувши, поглянула на небо).
Ба, сонечко схиляється на вечір.
Ти б тута розбудив Оксану, синку.
Навзаході недобре спати хворим.
А я піду, зварю майове зілля,
щоб на ніч їй було готове пити.

Степан. Спасибі, що клопочетеся нею.

Мати. Що ж, синку, завели чужу дитину,
то треба-ж якось їй давати раду. (Іде в терем).

(Степан підходить до Оксани і стиха цілує її. Вона прокидається).

Оксана. Се ти, Степане?... Бач, мені приснилось,
що місяць ясно-ясно засвітив
у батковім садочку...

Степан (удавано-веселим голосом). Місяць, люба?
Се дивно, бо як раз на тебе сонце!

Оксана. Щож, може там ясніше світить місяць,
Ніж тута сонце...

Степан. Не журись, Оксано,
ось хутко знов побачим, як там світить
і сонечко і місяць на Вкраїні.

Оксана. Се ж як? хіба умру? Тоді запевне
душа полине...

Степан. Бог з тобою, люба!
Чи я-ж би про таке тобі казав?
Надумав я поїхати з тобою
в гостину до твоїх.

Оксана (іронично). Велике діло,
що ти надумав! Царь думки заверне.

Степан. Царь пустить. Вже ж тепера на Вкраїні.
утихомирилося.

Оксана. (гостро). Як ти кажеш?
Утихомирилось? Зломилась воля,
Україна лягла Москві під ноги,
се мир по твоєму—ота руїна?
Отак і я утихомирюсь хутко
в труні.
Степан. Ти одживешся на Вкраїні.
Москва ж не може заступити сонця,
зв'ялити гаю рідного, зсушити
річок веселих.
Оксана (понуро, уперто). Годі, не кажи.
Нікуда я тепера не поїду.
Степан. Чому-ж?
Оксана. Не хочу.
Степан. Що се ти Оксано?
Мені аж дивно! що се ти говориш?
Оксана (розпалившись, підводиться).
А я дивую, ти з яким лицем
збіраєшся з'явитись на Вкраїні!
Сидів—сидів у запічку московськім,
поки лилася кров, поки змагання
велося за життя там на Вкраїні,—
тепер, як „втихомирилось“, ти їдеш
того ясного сонця заживати,
що не дістали руки загребущі,
та гаєм недопаленим втішатись.
На пожарині хочеш подивитись,
чи там широчо розлилися ріки
від сліз та крові?...
Степан. Ти тепер картаєш...
А як сама колись мені казала,
що ти прийняти можеш тілько руку
від крові чисту?

Оксана. Правда, я казала...
Ми варті одно одного. Боялись
розливу крові, і татар, і диби
і кривоприсяги й шпигів московських,
а тілько не подумали, що буде,
як все утихомириться... Степане,
дай руку!

Степан. Се навіщо?

Оксана. Ти не хочеш?

Степан. Ні, чом же? (Дає руку Оксані).

Оксана. (Дивиться на свою й Степанову руки).
От, здається, руки чисті,
проте все мариться, що їх покрила
не кров, а так... немов якась іржа...
як на старих шаблях буває, знаєш?
(Пускає його руку і лягає знов. Говорить повільніше,
млявіше, з перервами).
У батенька була така шаблюка...
вони її закинули... ми з братом
знайшли... в війну побавитись хотіли...
не витягли... до піхви прикипіла...
заржавіла... Отак і ми з тобою...
зрослись, мов шабля з піхвою... навіки...
обоє ржаві...

Степан. Ти, Оксано, вмієш
зарізати словами без ножа.

Оксана. Та тілько ж се я вмію, більш нічого.
Що небудь же і я повинна вміти...
(Мовчання).
Як я умру, ти не бери вже вдруге
українки, візьми московку ліпше...

Степан. Оксано!

Оксана. Всі ми ріжемо словами,
а тут жінки плохі, вони бояться...

Степан (з мукою). Та пожалій себе й мене хоч троки!
Оксана. Занадто я жаліла... в тім і горе..
Як би я мала силу не жаліти,
то вирвались би геть з сії кормиги—
і ти б ослобонився від иржі...
А так, вже чисто: ні собі, ні людям!
Степан. Оксаночко! Поїдем на Вкраїну!
Ну, я тебе прошу! Там батько—мати,
родина, приятелі, там ти з ними
разважишся.
Оксана (одвертається). Я й в вічі не насмію
їм глянути...
Степан. Ну, в Київ подамося,
помолимось, нехай нас Бог простить,
нехай тобі здоров'я верне!
Оксана. На що?
Кому потрібно те моє здоров'я
та й я сама?
Степан. Мені, моя єдина!
Я ж так тебе люблю!
Оксана. Тобі здається.
Ти жалуєш мене, але любити...
таки й нема завіщо... я тепер
така недобра стала, вередлива...
Степан. Ні, ні, моя хороша!
Оксана. Я—хороша?
Хоч-би й була коли яка краса,
то вже давно вона з обличчя спала..
Степан (гладить її руку, низько похиливши голову).
Ти шарпаєш себе речами тими.
Нетреба стілько говорити...

Оксана. Правда...

Степан. Та й що картатися словами, люба?
Нас доля так уже скарала тяжко,
що певне й Бог простить усі гріхи.
Хто кров із ран теряв, а ми із серця.
Хто засланий, в тюрму замкнутий був,
а ми несли кайдани невидимі.
Хто мав хвилини щастя в боротьбі
а нас важка, страшна душила змора,
і нам не вділено було снаги
ту змору подолати...

Оксана (спокійніше й лагідніше, ніж досі).
Так, се правда.
Але ніхто сього не зрозуміє,
поки ми живі. Отже треба вмерти.
Ти певне довше проживеш, ніж я,—
до рук тобі свій заповіт віддам я,
а ти його передаси родині
і братчикам, хто ще живий лишився.

Степан (з гострою тугою). Ой, краще б я тобі та
ке казав!

Оксана (підводиться і прихиляє його до себе).
Ні, любий, ти на світі потрібніший,
тобі ще є про що й про кого дбати.
Борцем не вдався ти, та після бою
подоланим подати пільгу зможеш,
як ти нераз давав... На бойовиську
не всі ж померли, ранених багато...
поможеш їм одужати, то може
колись там... знов зібравшися до бою
вони тебе згадають добрим словом...

а як і ні — не жалуй, що поміг.

(Сидять який час мовчки, обнявшись).

Степан (підводиться і подає Оксані руку).

Ходім, я заведу тебе до хати.

Бач, сонце вже навзаході.

Оксана. Ходім.

(Спіраючись на руку Степанову, іде до будинку. Не доходячи рундука, спиняється і обертається, дивлячись на західнє сонце, що вже зникає за обрієм).

Добраніч, сонечко! ідеш на захід...

Ти бачиш Україну — привітай!

27—29. IV. 1910.

В катакомбах.

(Посвята шановному побратимові А. Кримському).

Катакомби коло Риму. В крипті, слабо освітленій олійними каганчиками і тонкими восковими свічками, зібралась громадка християн. Епіскоп кінчає проповідь слухачам і слухачкам, що стоять набожно, тихо і покірно.

Епіскоп.
Прославмо-ж, браття, Господа Христа,
Що посадив на небі поруч себе
Замученого брата Харіклея.

Хор.
На небі слава Господу Христу,
Що визволяє від земних кайданів,
З гріховної темниці нас виводить
У царство світла вічного.

Діакон.
Амінь.

Епіскоп
Наш брат був на землі рабом поганським,
Тепер він раб Господній, більш нічий,

Неофіт-раб.
Господній раб? Хіба ж і там раби?
А ти ж казав: нема раба, ні пана
У царстві Божому!

Епіскоп.
Се щира правда:
Всі рівні перед Богом

Неофіт-раб.
І раби?

Епіскоп.
Раби Господні, брате, не забудь.
Сказав Христос: ярмо моє солодке,
Тягар Мій легкий. Розумієш?

Неофіт-раб. (Писля тажкої задуми) Ні!...
Не можу. Не збагну я сього слова.

Християнка-рабиня (в раптовому нестямі пророкує).
Уже лежить при дереві сокира!...
„ Я посічу його і вергну в пломінь“
Сказав Господь!... Прийди, прийди,
прийди,
Ісусе, сине Божий! Похилилась
Твоя пшениця,—жде вона серпа...
Ох, доки-ж, Господи?... Рахиль ридає,
Нема її діток... (Безладна мова переходить в несамовитий лемент, иньши жінки й собі починають голосити, де хто з чоловіків теж не витримує).

Епіскоп. (Владним, дужим голосом).
Геть, сатано!
Твоєї влади тут немає! (підходить до пророчиці, що б'ється в корчах і кладе ій на голову руку).
Сестро.
Молитва й віра хай тебе рятують
Від навождення злого духа. (Жінка помалу затихає під його поглядом і безсило схиляється на руки до товаришок, що піддержують її).

Християнка. (одна з тих, що піддержують пророчицю. Озивається несмілим голосом).
Отче.
Її дитину вчора пан продав
Якомусь грекові з Коринта...

Епіскоп. Вмовкни.
Великий наш апостол заповідав:
„А жінка серед збору хай мовчить.“
(Пророчицю тим часомъ виводять. Мовчання.)

Неофіт-раб. (Підходить до епископа. Тремтячим від збентеження, але роспачливо-зважливим голосом).
Прости, але я все-ж не розумію,
Як може буть якесь ярмо солодким,
А щось важкеє легким.

Епіскоп. Брате мій,
Коли ти сам по волі шию схилиш
В ярмо Христове, солодко се буде
Твоїй душі, коли ти самохіть
На себе Хрест візьмеш, невже він буде
Важким для тебе?

Неофіт-раб. Але нащо маем
Ще самохіть у ярма запрягатись
Та двигати хрести по власній волі,
Коли вже й так намучила неволя?
Намулили нам ярма та хрести
І шию, й душу, аж терпіть несила!
Я не за тим прийшов до вас у церкву,
Щоб ярем та хрестів нових шукати.
Ні, я прийшов сюди шукати волі,
Бо сказано-ж: ні пана, ні раба.

Епіскоп. І сюю волю матимеш ти, брате,
Як тільки станеш під ярмо Христове.
Раби Господні рівні між собою.
Ти під ярмом шлях світовий пройдеш
І в царство Боже ввійдеш, теє царство,
Де вже немає пана окрім Бога,
А він же нам отець. Твоя гординя
Була-б до сатаниньской подібна,

Як би ти влади Господа-отця
Не хтів признати над собою.

Неофіт-раб. Отче!
Яка вже там в раба гординя тая!
Нехай і так, нехай отець єдиний
Над нами буде, та коли ж настане
Те царство Боже? Де його шукати?
Один з братів казав: воно на небі,
А другий: на землі... (дивиться з запитом і палким сподіванням).

Епіскоп. Обидва праві.

Неофіт-раб. Де-ж на землі є царство Боже?

Епіскоп. Тут.

Неофіт-раб. У Римі?

Епіскоп. В нашій церкві.

Неофіт-раб. В катакомбах?

Епіскоп. Не говори „ось тут“ „чи там воно.“
Воно є скризь, де Бог є в людських душах.

Неофіт-раб. Коли-ж він буде в душах всіх людей?

Епіскоп. Тоді, коли Христос у друге прийде на землю з неба.

Неофіт-раб. (смутно).
Брат один казав,
Що літ аж тисяча минути мусить
Від першого до другого пришестя...

Епіскоп. Се єресь брате, бо ніхто не знає
Ні дня, ні часу...

Неофіт-раб. (впадае йому в річ і з радісною надією).
Значить, царство Боже
Настати може в кожен день і час?

Епіскоп. Запевне так.

Неофіт-раб. (Замыслюється і знов смутніє).

Епіскоп. Про що гадаєш, брате?

Неофіт-раб. Я думаю... ось ти казав, що тут
У нас є царство Боже... А чому ж
У нас тут є патріції, плебеї,
Ну, і раби? оглядає все зібрання, де-котрі спускають очі в землю).

Християнин-патріцій. (виступає трохи на перед).
Душа твоя, мій брате,
Бентежиться даремне. Я патріцій,
А він мій раб (показує на старого чоловіка).
Але се так для світа,
А перед Богом ми брати обоє.

Неофіт-раб. (до старого раба) Ти раб йому про людське око тільки?

Старий-раб. Ні, я служу своєму пану вірно,
Не тілько зо страху, а й по сумлінню,
Як наказав Господь.

Неофіт-раб. Коли ви рівні,
То нащо маєш ти йому служити.

Старий раб. То Божа воля, що вродивсь він паном,
А я рабом.

Неофіт-раб. То значить, в царстві Божім
Е раб і пан?
(Старий раб мовчить)

Патріцій Він тут мені не раб.
Тут я йому готов умити ноги,—
Ми зажили святого тіла й крови
У купі, при однім столі.

Неофіт-раб. (до старого раба). І дома
Так само при однім столі їсте?

Старий раб. Ні, брате, се-б зовсім не випадало!

Неофіт-раб. Чому?

Старий-раб. Бо так не личить... не подоба ..

Епіскоп. (до неофіта-раба). Не спокушай його. Він простий духом,
А царство Боже для таких найближче.
Хто терпить все в покорі, той щасливий,
Тому однаково, чи пан, чи раб,
Він буде тут у світі.

Неофіт-раб. Ні, мій отче,
Ні, не однаково... (з поривом). Коли-б ти бачив,
Як плакала моя дитина вчора,—
Воно-ж покірне, тихе немовлятко,—
До вечора без покорму зоставшись,—
На оргії прислужувала жінка
І ніколи було забігти в хату
Погодувать дитину. А тепер
Дитина наша хвора, тілько жінка
Не сміе плакати, бо пан не любить
Очей заплаканих в рабинь вродливих

Епіскоп. Не треба плакати, хоч-би померла
Дитина ваша—ій велике щастя
На небі приготоване.

Неофіт-раб. А панській
Малій дитині меньше щастя буде,
Коли помре невинним немовлятком?

Епіскоп. (трохи збентежений). Невинні всі однакові
у Бога.

Неофіт-раб. (понуро). То паненяті вдвоє щастя буде,
Раз на землі, а вдруге ще й на небі...

Старий раб. Не заздри, брате, не губи душі,
Святоі чистоти ій не плями.
Нехай знущається твій пан-поганий
(Бо християнин так-би не знущався),
Він чистоти в твоій сімьи не знищить,
Поки в тебе і в жінки душі ясні.

Неофіт-раб. Ой не печи мене словами, діду!...
Пробач, не знаєш ти... сказати сором...
Е, що там сором для раба!. Скажу!.
Яка там „чистота“ і „ясні душі“?
Моя душа гниє, коли я бачу,
Як жінка з оргії приходить часом
Вином розпалена, з вогнем в очах
Від сороміцьких співів, квіти в косах
Ще не зов'яли і такі яскраві
Супроти бруду в хаті видаються...
Одежу панську жінка поспішає
Зміняти на верету рабську швидче,
Щоб не каляти в нашій „чистій“
хаті,
І я не раз у жінки бачив сльози
В такі хвилини... Звичка до роскошів
Уїлась їй у сердце, мов іржа,
Без них їй тяжко... Діду, я не міг
Не міг не бить її за тії сльози,
Хоч знав, що тим спротивлю їй ще
гірше
Огидну хату нашу..

Патріцій. Брате мій,
Ти напути на нашу віру жінку,
Тоді вона вже плакати не буде
По марних світових роскошах.

Неофіт-раб. Пане!—
Чи пак у вас тут кажуть „брате“ знаєш,
Не зважуся я жінки навертати
На нову віру. Хай вже ліпше плаче
По чистих шатах та по панській хаті,
Ніж має плакати по чистоті
Душі своеї й тіла. Врятувати
Вона однаково себе не може,
То що їй з того, коли буде знати
Про гріх і святість. Краще хай не знає.

Епіскоп. Хто по неволі согрішив, той чистий.

Неофіт-раб. Та ми, раби, самі нераз незнаєм,
Що робим по неволі, що по волі...
Гріх, чи не гріх, а мука зостається...
Сказати тяжко... я не знаю сам,
Чи то моя, чи панськая дитина...
Люблю дитину й часом ненавижу...

Стара жінка. Гріх ненавидіть, то-ж дитя невинне.
(Глянувши на єпіскопа замовкає).

Епіскоп. І жінка часом мудре слово мовить.
(Молода але змарніла, убого вбрана жінка щось шепоче на вухо поважній старій вдові-діаконіссі)

Діаконісса (до єпіскопа). Дозволиш говорити чесний отче?

Епіскоп. Кажи, але коротко.

Діаконісса (вказує на молоду жінку). Ся сестра
Бажає послужити свому брату
(вказує на Неофіта-раба).

Епіскоп. Як саме?

Діаконісса. Просить щоб його жона
Приносила дитину їй до хати,
Йдучи на паньску оргію служити,—
Сестра своє годує немовлятко,
То вділить покорму і тій дитинці,
Та й доглядить до вечора сумлінно,

Епіскоп. (до молодої жінки). Се добре діло перед Богом, дочко.
(Молода жінка покірливо схиляє голову).

Діаконісса. (до неофіта-раба.) Скажи своїй жоні нехай приносить
Дитя до хати тесли Деодата—
На форумі Малому він живе—
І доручить сестрі Анціллодеї,
За догляд щирий може бути певна

Анціллодея (Молода жінка. Тихим голосом до Нефіта-раба].
Зроби мені сю ласку, милий брате.

Неофіт-раб. [зрушенний]. Спасибі, сестро!

Патріцій. А до мене прийдеш,
Я дам тобі одежи ненової,
Але порядної, з моїх рабинь,
Ми з жінкою даєм їм більш ніж треба,
То можуть і твоїй жоні вділити,
Коли твій пан не досить їй дає.

Неофіт-раб. [здержано]. Спасибі пане.

Епіскоп. [поправляє]. „Брате"

Неофіт-раб. [байдуже.] Хай і такъ

Християнин-купець. Казав ти, жінка любить чистоту,
А в хаті бруд. Приходь до мого краму,
Я мила дам без грошей, певно пан ваш
Вам жалує його.

Неофіт-раб. (з ледве скритою насмішкою).
Либонь що так.

Старшій діакон. Ти може часом голодуєш, брате,
Здебільшого погани зле годують
Своїх рабів, то ти приходь до нас
Що-тижня на аґапу у неділю,
(Се в нас такі обіди для убогих),
Там матимеш поживну добру страву
Для тіла і для духа. Бо часами,
Як покинчиться вже трапеза вбогих,
Приходять і епископ та найстарші
Христової зажити крови й тіла,
Подати нам науку благочестя,
Умити ноги браттям. Ти приходь
На дворище до мене. Я Олійник,
Агатофілом звуся, коло Термів
Моя оселя. Всяк тобі покаже,
Де мешкає „отой дивак багач,
Що любить годувати всю голоту"
Се так про мене гомонять погани.

Неофіт-раб. (нічого не відповідає діаконові і стоїть який час мовчки, вхопившись за голову).
До чого я дожився! Лихо тяжке!
Жебрущим дідом замолоду став!...
Кого мені клясти? Чи свого батька,
Що за довги продав мене в неволю?
Чи ті довги, чи того багача,

Купця на людські душі? Чи той день,
Той час, коли на світ я народився?

Епіскоп. Нещасний, схаменися! заспокойся!
Жени від себе геть лихого духа
Гордині й роспачу! Смертельний гріх
Оці твоі прокльони, ще й в годину,
Коли тобі брати братерську поміч.
Так гойно призволяють.

Неофіт-раб. Ой, та поміч,
Вона мені вразила серце вкрай...
Та глянь же ти на сю змарнілу жінку
(*вказує на Анфіллодею*),
Вона ж як тінь. А в мене ж молода,
Здоровьям повна жінка, тілько син мій,
Як сирота, за покормом бідує,
Чужій дитині долю заідати,
Або вмірати мусить, поки мати
Вином і втіхою панів частує.
І я ще маю жебрати одежи
Отій своїй з біди гулящій жінці,—
З рабів рабині шматтяназбіраю,
Бо ніколи рукам здоровим прясти,—
Не має часу, бо що день, то свято.
Ти кажеш, гріх клясти й роспачувати,
А се ж не гріх голодних об'їдати
І голих обдирати? і кого ж?
Своїх братів, працьовників, рабів...

Діакон. У нас дають, і вбогі і заможні

Неофіт-раб. А, я забув, що можу взяти мила
У брата-крамаря зовсім задурно,

Щоб трохи обхаючить рабські злидні,
Аби не так уже кололи очі
У царстві Божому братам богатим,
А то ще прийде часом брат убогий
На ту аґапу раз на тиждень їсти,
Та розпростре свої брудні верети
На лаві поруч білої туніки
І вишитої тоґи. (До патріція). Ти подякуй
Свому товаришу за теє мило,
Бо може прийдеться умити ноги
Мені для християнського братання,
То все ж таки вони чистіші будуть,
Як я їх дома трошки милом змию,
Пожалую ручок патріціянських.
(Патріцій спалахує але стримується і тільки поглядає на єпіскопа).

Епіскоп. (ще тихим, здержанним голосом, але вже суворо).
Який злий дух тобі обмарив серце?
За віщо ти своїх братів караєш
Ідкими та вразливими словами?
Що ми тобі вчинили, що ти маєш
Супроти нас?

Неофіт-раб. Я маю жаль до вас,
Великій жаль. Я досі був рабом,
Невільником, запроданним в неволю,
Забраним силоміць, а ви тепер
Ще й жебраком мене зробити хтіли,
Щоб я по волі руку простягав
По хліб ласкавий. Ви мені хотіли
Поверх ярма гіркого—ще й солодке,
Поверх важкого—легке наложити,
І хочете, щоб я ще вам повірив,
Немов мені від того стане лехше.

Епіскоп. Се ми тобі по щирости казали,
По слову Божому.

Неофіт-раб А я не вірю
Ні в щирість вашу, ні в такі слова,
Як би ви щиро помогти хотіли—
Он маєте на волтарі срібло
І золото—замість отіх аґап
Могли б рабів з неволі викупляти,—
(до Патріція). Ти, пане, міг би відпусти-
ти й дурно,
А ми б уже сами собі дістали
Одежі й хліба.

Епіскоп. Хто такії ми,
Щоб волю Божу одміняти мали,
Кому рабом, кому з нас вільним
бути?
Про що ти дбаєш? „Не єдиним
хлібом
Живе людина, еле й кожним словом,
Що з Божих уст виходить“

Неофіт-раб. Ні їй мало
Самого хліба й слів, їй треба волі,
Инакше буде нидіти, не жити.
За те ж я маю жаль до вас великий,
Що ви мені замість того життя
Обітованного у вічнім царстві Божім
Даєте страву, одіж та слова.

Епіскоп. Не всі слова однакові, мій брате,
Слова Господні більш рятують душу,
Ніж людські всі діла.

Неофіт-раб. Які ж слова?

„Терпливість і покора“ тільки й чув я
Від вас сьогодня. Та невже вони
Рятують людські душі? Та невже,
За них ідуть на хрест, на наглу страту
І на поталу звірям християне?

Епіскоп. Вони ідуть за те велике Слово
Якого всім словам людським не сила
Достоту росказати.

Неофіт-раб. Що за слово?

Епіскоп. Те слово—Бог. Він альфа і омеґа,
Початок і кінець. Ним все настало
І ним усе живе, і більш не має
Богів на світі окрім сього Бога.
Він є і слово, й сила, і життя,
А всі оті, що звалися Богами
В поганськім світі,-идоли бездушні,
Або злі духи, слуги князя тьми.
І се за те нас мучать, роспинають,
Що мы не хочем идолам служить
І князя тьми признати нашим богом
Бо ходимо не в темряві, а в світлі.

Неофіт-раб. (*палко підхоплює слова Епіскопа*).
„Бо ходите не в темряві, а в світлі,
То й скинули терпливість і покору,
Як маску Міма, геть з свого обличчя,
Не хочете служити і коритись
Тому, чиєї влади ваші души
Признати більш не можуть, проти кого
Боротись вам велить сумління ваше,
Чи так я зрозумів тебе, мій отче?

Епіскоп. Так, лиш одно додати мушу я:
Ми боремось в терпливості й покорі.

Неофіт-раб. *упалим голосом*
І знов нічого я не розумію
Боротися в покорі... Що се значить?

Епіскоп. Ми боремося з духом не з людьми.
Ми платимо покірно всі податки,
Ми Кесаря шануємо і владу,
Не повстаєм ні словом, а ні ділом
Супроти них, а тільки князю тьми
Ні жертви, ні поклонів не даємо.

Неофіт-раб. А хто ж такий той кесарь, тая влада?
Хіба ж вони не слуги слуг того,
Кого ви князем темряви назвали?

Епіскоп В той час, як служать идолам, а в инший—
Вони начальники від Бога дані.

Неофіт-раб. Від Бога? від якого?

Епіскоп. Бог єдиний
На світі є, Бог Слово, Бог Любов,
Бог триєдиний, Батько, Син і Дух.

Неофіт-раб. То се він дав і кесаря і владу
Преторіанську та патріціанську
І владу над рабами богачів?

Епіскоп. „Нема на світі влади окрім тої,
Що йде від Бога“. Бог є царь и пан
Над усіма владиками земними,
Вони в його руці, і він помститься
Над ними за неправду, а не ми.
„Мені належить помста“ каже. Вічний.

Неофіт-раб. Коли ж та помста?

Єпіскоп. Хто збагнути може
Шляхи Господні?

Неофіт-раб. Може аж тоді,
Як царство Боже стане по всім світі,
Коли Христос на землю вдруге прийде?

Єпіскоп. Тоді напевне буде Божій суд.

Неофіт-раб. А потім що?

Єпіскоп. Одна отара буде,
Єдиний пастирь.

Неофіт-раб. А при нім не буде
Помішників, намістників Господніх!
Ніяких тих начальників над нами?
І вже тоді не будуть більше люде
У думці вільні, а в житті раби?

Єпіскоп. Не знаю, свого слова нам не дано
Від Господа Христа й його посланців.

Неофіт-раб. Отак?.. промене ж, хай воно й ніколи
Те царство Боже не приходить!

Старший раб. (з невимовним жахом). Боже!
Рятуй нас від гріха! Що він говорить?
(Вся громада, християнська гомонить; окремих слів не чутно, але гамір, як хвиля росте, наповняє крипту і луною розкочується по темних переходах катакомб)

Єпіскоп. (підіймає руку в гору. Дужим голосом).
Мир, браття вам! (до Неофіта-раба) Покайся, нечестивий,
Візьми назад слова ті необачні,

Бо гірш тобі на тому світі буде,
А ніж на сьому. Хто на сьому світі
Не хоче царства Божого вбачати,
Той втратить і небесне царство
Боже.
І буде вергнутий в гегену люту,
Де пломінь невгасимий, плач і скрегіт,
І де робак до віку точить серце.

Неофіт-раб. (палко). Ні, не покаюсь. Ти, старший,
даремно
Мене гегеною лякаєш. Маю
Гегену ту що дня і що години,
Навколо себе чую плач і скрегіт,
Що дня мені робак той точить серце.
То ж він мене привів сюди до вас
Шукати правди, волі і надії,
А що я в вас найшов? Слова облудні
І марну мрію про небесне царство
Та про царя єдинаго в трьох лицах
Що над панами нашими панує,
І їм дає над нами панувати
Від першого до другого пришестя,
А може й далі. Може ж і по смерти
У тім небеснім вашім царстві Божім
До віку буде так, як тут до часу,
Безплотні душі ваші будуть вічно
Терпіти і „боротися в покорі."
Сей рабський дух (на старого раба) і там
служити буде
Не тільки з остраху, а й по сумлінні
Душі патріціанській можновладній,
Сей (на крамаря) буде важити добро і зло

І чистоту по часточках вділяти,
Сей (на діакона) раз на тиждень буде роздавати
Духовну страву отакій голоті,
Як хоч би й я, а ми вже, злидарі,
Стоятимем тихенько та покірно,
Немов старці перед богатими панами,
Ждучи, який нам знак подасть єпіскоп,
Чи він хоч слово мовити дозволить,
А може нам звелить співати гімни
Єдиному цареві всіх царів
І панові усіх рабів небесних.
Ні, далебі не знаю, чи не краще
Було б мені в самій гегені вічній,
Ніж у такому рабстві безнадійнім
З якого й смерть вже визволить не може.

Епіскоп. (що вже скілько раз намагався перервати ту мову і стукав патерицею об землю, гнівним і грізним голосом покриває слова неофіта-раба).
Геть, відійди від мене, сине тьми!
Лиши сей збір! Чого сюди прийшов
Бентежити святу громаду нашу?
Нащадку злий єхидни, скрийся в нору,
З якої виліз на погибель душам!

Неофіт-раб. Ні, ти мене не смієш проганяти,
Бо я сюди прийшов по твому слову,
Повіривши обітниці лукавій
Немов би тут знайду любов і спокій
І вічнеє життя. А ви забрали
Остатній спокій і любов остатню,

Навіки отруіли, і тепер
Душа моя вмірає. Я не знав,
Що значить гріх, я тільки знав нещастья,
А ви мене навчили, що то гріх
І нечисть перед Богом. Я був певний,
Що смертю покінчаються всі муки,
А ви мені відкрили ціле пекло
В просторі вічности за гріх найменший.
Так мусите ж ви дати оборону
Від безлічі гріхів отих пекельних.
Учили ви мене любити ближніх,
Так научіть мене їх боронити
А не дивитись, опустивши руки,
Як в рабстві тяжкім браття погибають.
Все ваше милосердя, наче латка
На ветоші злиденного життя
І тілько гірше злидні виявляє.
Чи молоко чужої жінки дасть
Моїй дитині ніжність материнську?
Чи верне чиста одіж чистоту
Моїй що дня плямованій дружині?
Чи я забуду серед ваших зборів
Мою сумну, зганьбовану оселю?
Не хліба хочу я, не слова прагну,
Любови чистої без плям бажаю,
Без заздрощів, без сумнівів нечистих,
До ясної надії пориваюсь,
Що я хоч здалека побачу волю,
Що хоч мій син, онук, найдальший

правнук.
Такого часу дiжде, як i слово,
Ганебне слово „раб“ iз свiта зникне.
Жадаю вiри в ту святую силу,
Що розум просвiтить у найтемнiйших
I всiх людей збере в громаду вiльну
Без пастиря-дозорця i без пана,
А не в отару з пастухом свавiльним
Та з лютими собаками, тремтячу
Вiд голосу вовкiв, левiв, шакалiв,
Гiєн, лисиць i всякого хижацтва.
Не я один духовну спрагу маю,
Не я один так серцем голодую,
Багато нас таких. Менi казав
Один товариш-раб, що десь над Тiбром,
Як перейти отруєну Маремму,
Є табор потайний рабiв повстанцiв.
Утомленi своїм довiчним рабством,
Вони гадають розiрвати пута
I скинути ярмо з своєї шиї.

Патрiцiй. Ти думаєш вони на довго скинуть?

Неофiт-раб. Хоч би на мить, i то вже варто труду!
Я сподiвався на довiчну волю
В громадi вашiй, але ви й на мить
„Солодкого ярма“ нездатнi скинуть,
Так чи не краще залишити мрiї
Про вiчне i пiти на часове,
Замiсть аґап на орґiю крiваву?

Патрiцiй Скажи-на хрест i на ганебну страту.

Неофіт-раб. Ей, християнине! з якого часу
У вас ганебною зоветься страта?
Невже се ви жахаєте хрестом?
Адже ж Мессія ваш не посоромивсь
У купі з розбишаками конати
На тім хресті.

Епіскоп. Він освятив хреста,
А не розбійники. Він вратував їх,
А не вони його.

Неофіт-раб. Овва! Невже?
А може б він не царював на небі,
Не панував над душами людськими,
Як би не проливалась тая кров
Розбійників, повстанців, непокірних
На пострах всім рабам і „простим
духом“,
Бо може терпеливість і покора,“
Давно б полинули з землі на безвість,
Як би мара прибитих на хрестах
Крівавих разбишак нас не лякала
Погрозою даремнаго сконання.

Молодий християнин. Терплячих і покирних не лякає
Смерть на хресті за того хто,
прийняв
За всіх нас муки хресні

Неофіт-раб. Так на те
Він їх прийняв щоб ми, їх знов прий-
мали?
То деж він той рятунок. в чім той
викуп
Гріхів усього світа, як і знов
Що дня криваві викупи даються?

Епіскоп.

Той викуп там на небі. Наше царство
Не сього світа. Хай тіла вмірають
Аби повік жили блаженні душі.
Христос віддав і плоть, і кров свою
В поживу вірним, а такі ледачі
Раби лукаві, як ось ти, марнують
Святий той дар, і він даремне гине.

Неофіт-раб.

А мало нас погинуло даремне,
Крівавих жертв усім богам неправим,
Та гине й досі за того Царя,
Що, кажеш ти, на рабство осудив нас?
Хто зміряв шлях, обставлений хрестами
Що ми, раби, одвіку перейшли?
Хто зважив кров, що досі ще не впала
На голову катів, а все тяжить
На дітях тих замучених героїв?
По тій крові, немов по багряниці,
Постеленій для кесарських тріумфів,
Пройшла богів фаланґа несчисленна
З землі на небо. Доки буде слатись
Під ноги їм, тиранам безтілесним,
Богам, безкровним, неживим примарам
Живої крові дорога порфіра?
Своєї крові я не дам ні краплі
За кров Христову. Як що тільки правда,

Що він є бог, нехай хоч раз проллється
Даремне божа кров і за людей.
Мені дарма, чи бог один на небі,
Чи три, чи триста, хоч і міріади,
За жодного не хочу помирать,
Ні за царя в незнаному едемі,
Ні за тіранів на горі Олимпі,
Нікому з них не буду я рабом,
Доволі з мене рабства на сім світі!
Я честь віддам тітану Прометею,
Що не творив своїх людей рабами,
Що просвітив не словом, а вогнем,
Боровся не в покорі, а завзято,
І мучився не три дні, а без ліку,
Та не назвав свого тірана батьком,
А деспотом всесвітнім, і прокляв,
Віщуючи усім богам погибель.
Я в слід його піду. Коли загину,
То не за нього—він не хоче жертви—
Але за те, за що і він страждав.
Нехай нікого хрест мій не лякає,
Бо як почую я в своєму серці
Святий вогонь, і хоч на час, на мить
Здолаю жити не рабом злиденним,
А вільним, непідвладним, богорівним,
То я щасливим і на смерть піду,
І без докору на хресті сконаю.

Анціллодея. (Раптом заходиться невтримливим риданням).

Неофіт-раб. (Лагідно). Чого ти сестро? Що тебе вразило?
Чи я тебе образив прикрим словом?

Повірь мені, я не хотів того.

Анціллодея. Ні брате... не образив... тілько... шкода...
Так жаль мені тебе... загинеш певне...

Епіскоп. Не плач. Лукавий раб—не вартий. сліз.
Він поклонився духом Прометею,
А той єсть Сатана, одвічний змій,
Що спокусив на гріх і непокірність.
Нема сьому рабові ні рятунку,
Ні прощі. Він занапастив себе.
Покиньмо нечестивця, одсахнімось,
Ходім од зла і сотворімо благо.

Неофіт-раб. А я піду за волю проти рабства,
Я виступлю за правду проти вас!
(Вся громада рушає з свічками в руках. Епископ попереду. Неофіт-раб іде сам, окроме, другим переходом в иньший бік).

3 0112 077653233